SSOAR

Open Access Repository
www.ssoar.info

Religie şi putere în România: politica statului faţă de confesiunile (neo)protestante, 1919-1944

Dobrincu, Dorin

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:
Dobrincu, D. (2007). Religie şi putere în România: politica statului faţă de confesiunile (neo)protestante, 1919-1944. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, *7*(3), 583-602. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56090-0

Nutzungsbedingungen:
Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0/deed.de

Terms of use:
This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Comercial-NoDerivatives). For more Information see:
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0

gesis
Leibniz-Institut
für Sozialwissenschaften

Mitglied der
Leibniz-Gemeinschaft

Religie și putere în România
Politica statului față de confesiunile (neo)protestante: 1919-1944

DORIN DOBRINCU

Trebuie să precizăm de la început că tema pe care o avem în vedere este vastă, puțin studiată și, deloc de neglijat, sensibilă. Nu ne propunem să rănim sentimente (de natură politică sau religioasă), dar nici să le menajăm în defavoarea a ceea ce considerăm a fi o secțiune din istoria veridică a unui timp adesea mitizat. Cosmetizarea trecutului în numele prezentului (sau viitorului) nu are ce căuta în bagajul „teoretic" al istoricului. Ne oprim asupra situației din perioada interbelică, dar și a celui de-al Doilea Război Mondial, când România a cunoscut guvernări liberal-democratice (până în 1938) sau a fost dominată de dictatori (1938-1944). Utilizăm ca surse documente de arhivă, presă și memorii publicate.

(Neo)protestanți, evanghelici, „pocăiți", „secte"/„sectanți". Precizări conceptuale și statistice

În România se utilizează foarte rar concepte clare atunci când se discută despre spațiul religios minoritar. Cazul (neo)protestanților este pilduitor. Am pus între paranteze prefixul *neo* mai degrabă pentru a atrage atenția. Foarte rar baptiștii, creștinii după Evanghelie, penticostalii, adventiștii ș.a.m.d. sunt considerați în România în mod explicit *protestanți*[1], pentru ei folosindu-se generic denumirile de *neoprotestanți* și *pocăiți*. Deși prima vocabulă nu este utilizată în țările unde ei dețin un procent semnificativ (în special în cele anglo-saxone), ea a devenit comună în România, reprezentând un import din spațiul german dominat de teologia protestantă liberală, modernistă, unde apariția „noilor protestanți" în secolul al XIX-lea a marcat o resurecție a viziunii creștine asupra lumii. Conceptul de *neoprotestantism* este mult prea vag, permițând încadrarea aici a unor denominațiuni care au puține lucruri în comun, îndeosebi în privința teologiei. Denumirea de *pocăiți* este mai populară, mai răspândită, fiind folosită apreciativ în interiorul comunităților respective, exprimând dorința de transformare interioară a creștinilor practicanți, și peiorativ în afara acestora, cel mai probabil și datorită neînțelegerii pietismului manifest. Unele dintre aceste grupări (spre exemplu, Biserica Baptistă, Biserica Creștină după Evanghelie și Biserica Penticostală) se definesc și se recunosc între ele drept *evanghelice*. Există cercetători care preferă să le încadreze în specia

[1] „Protestantismul este reprezentat în țara noastră de *bisericile istorice* (subl. în text) înființate și organizate în secolul al XVI-lea, și de cultele neoprotestante, a căror activitate se datează cu mici excepții din secoluil al XIX-lea și al XX-lea" (rezumatul comunicării dr. Nicolae PÉTER, „Protestantismul la noi", la simpozionul *Healing of Memories*, organizat de Comunitatea Bisericilor Protestante din Europa, Conferința Bisericilor Europene, Iași, 3-5 mai 2006).

fundamentalismelor, ceea ce uneori nu este greșit, în special pentru anumite grupări locale și în anumite momente istorice. În orice caz, este vorba despre creștini protestanți conservatori, trinitarieni, „vaccinați" împotriva naționalismului, deschis filosemiți, fapt care are explicații doctrinare[1]. În plan politic, aceste confesiuni militau (și în perioada interbelică pentru o „Biserică liberă într-un stat liber", pentru totala separare a Bisericii de stat. Era cu siguranță un concept revoluționar pentru societatea românească, concept care a fost interpretat ca „bolșevism" de către autoritățile civile și ecleziastice românești. Structura lor democratică (ne referim la organizarea internă) a fost interpretată ca anarhism (v. *infra*).

Cât privește termenul *sectă* (și derivații săi), observăm că în societatea românească există o suprapunere a unui concept sociologic peste unul teologic. Dacă aprecierea sociologului ține cont de ponderea numerică, de o anume dinamică proprie grupului minoritar religios ș.a.m.d. (din aceste motive se preferă deseori utilizarea noțiunii de *nonconformist*), judecata teologică pune semnul egal între sectă și erezie. Problema nu este atunci când termenul este folosit de adepții unor confesiuni la adresa altora, ci atunci când statul își însușește acest vocabular și favorizează o anumită religie sau Biserică, iar din arbitru în spațiul religios devine parte implicată, devine jucător partinic pe piața religioasă. În orice caz, merită amintit că membrii unei comunități religioase nu se definesc niciodată ca „sectanți", termen perceput ca peiorativ. Acesta este un apelativ utilizat de Biserica sau Bisericile (prin extensie chiar religiile) majoritare și/sau privilegiate în raport cu statul[2].

Conform recensământului general din 1930, populația României avea următoarea componență religioasă: ortodocși, 72,6%; greco-catolici, 7,9%; romano-catolici, 6,8%; mozaici, 4,2%; reformați-calvini, 3,9%; evanghelici-luterani, 2,2%; musulmani, 1%; unitarieni, 0,4%; baptiști, 0,3%; lipoveni 0,3%, alte confesiuni având un număr mic de adepți[3]. Deși nu foarte extinse din punct de vedere numeric pe ansamblul României, comunitățile (neo)protestante au cunoscut creșteri importante în perioada pe care o avem în vedere.

Baptiștii. La sfârșitul anului 1920, potrivit datelor interne, existau în România 19 900 de baptiști[4]. Ei erau răspândiți îndeosebi în Crișana, Banat, Transilvania, Basarabia și Bucovina, iar în număr mai mic în București, Muntenia, Oltenia, Dobrogea și Moldova[5]. La recensământul din 1930 au fost înregistrați 60 562 de

---

[1] Pentru o discuție largă asupra identității evanghelicilor, v. Derek J. TIDBALL, *Who Are the Evangelicals? Tracing the Roots of the Modern Movements*, With Forewords by Clive CALVER and Mark A. NOLL, Marshall Pickering, An Imprint of HarperCollins Publishers, London, 1994. În spațiul lingvistic românesc termenul „evanghelic" are înțelesuri diferite, în funcție de utilizatorii săi. Biserica Luterană se denumește pe sine ca „Evanghelică", iar credincioșii acesteia se numesc luterani sau evanghelici, cea din urmă noțiune fiind folosită, după cum am văzut, și de credincioșii Bisericilor Baptistă, Creștină după Evanghelie și Penticostală, amintite în text.

[2] Dintr-o abundentă literatură sociologică asupra „sectelor"/nonconformismelor religioase, v. H. Richard NIEBUHR, *The Social Sources of Denominationalism*, Henry Holt and Co., New York, 1929; Jean VERNETTE, *Sectele*, trad. Cl. Sava, Editura Meridiane, București, 1996; Jean-François MAYER, *Sectele. Neconformisme creștine și noi religii*, ed. a 2-a revăzută, trad. R. Pitea, Editura Enciclopedică, București, 1998; Bryan WILSON, *Religia din perspectivă sociologică*, trad. D.M. Străinu, Editura Trei, București, 2000, pp. 106-140.

[3] *Recensământul General al populației României din 29 decemvrie 1930*, vol. IX, București, Monitorul Oficial, Imprimeria Națională, 1940, pp. 376-377.

[4] Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România. Curs predat la seminarul teologic baptist din București, România*, vol. II, *1919–1944*, Editura Bisericii Baptiste Române, Chicago, f.a., p. 48.

[5] *Ibidem*, *passim*.

baptiști (pe provincii istorice ei fiind astfel repartizați: Oltenia, 82; Muntenia, 1 157; Dobrogea, 1 234; Moldova, 254; Basarabia, 18 861; Bucovina, 1 145; Transilvania, 10 286; Banat, 6 770; Crișana-Maramureș, 20 773), în zdrobitoare majoritate locuind în mediul rural[1]. În anul 1942, cu puțin timp înaintea intrării lor în „catacombe", numărul baptiștilor era estimat de autorități la 40 734[2], în vreme ce istoricii baptiști ridică numărul acestora la sfârșitul anului 1942 la 93 843 de membri botezați, plus 120 645 de „aparținători" (denumire folosită în actele interne ale comunităților pentru desemnarea copiilor, dat fiind că din motive doctrinare în Bisericile evanghelice doar cei botezați – act administrat în deplină cunoștință de cauză – sunt considerați membri ai Bisericii). Așadar, potrivit datelor deținute de Bisericile baptiste, în România anului 1942 existau în total 214 488 de baptiști (membri și „aparținători"; facem precizarea că aici intrau și penticostalii, aflați în ilegalitate pe tot parcursul perioadei interbelice, motiv pentru care în momentele de maximă persecuție ei au trecut sub autoritatea Uniunii Bisericilor Baptiste)[3]. Datorită numărului, legăturilor avute cu coreligionarii din alte țări, baptiștii aveau să fie considerați în timpul celui de-al Doilea Război Mondial cei mai periculoși minoritari religioși[4].

Creștinii după Evanghelie. Acest cult avea două „ramuri" în 1940: creștinii după Evanghelie propriu-ziși și creștinii după Scriptură sau adepții lui Tudor Popescu (de unde și denumirea de „tudoriști"). Numărul creștinilor după Evanghelie era apreciat în 1942 la 4 414, iar al creștinilor după Scriptură la 541[5]. Bazinele lor de răspândire cuprindeau Bucureștiul, Ploieștiul și Valea Prahovei, Iașul, nordul și centrul Moldovei, precum și sudul Transilvaniei[6].

Adventiștii. În 1930 existau în România 16 102 adventiști (ca și în cazul altor confesiuni minoritare, ei erau răspândiți în mod inegal în regiunile istorice ale țării: Oltenia, 695; Muntenia, 5 396; Dobrogea, 561; Moldova, 2 077; Basarabia, 1 927; Bucovina, 918; Transilvania, 2 933; Banat, 143; Crișana-Maramureș, 1 452), cei mai mulți domiciliind în sate[7]. Statisticile din timpul celui de-al Doilea Război Mondial sunt contradictorii. În vreme ce unele actele oficiale conțineau în 1942 aceleași date ca și în 1930[8], altele, făcute de autoritățile statului pe baza cifrelor oferite de comunitățile adventiste, dădeau pe întreg teritoriul României un număr de 7 579 de adventiști, în 757 de localități, cu 289 de biserici și 65 de predicatori[9].

---

[1] *Recensământul General al populației României*…cit., vol. IX, p. 440-444. Datele istoricilor confesionali sunt sensibil mai mici, ei înregistrând 43 763 de baptiști în ianuarie 1930 și 44 828 în decembrie același an (Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, p. 48). Conform altor statistici ale diferitelor instituții ale statului, în 1927-1930 numărul baptiștilor se ridica la 34 922, răspândiți în 1 245 de localități, dispunând de 868 de biserici și 840 (sau 848) de predicatori (Arhivele Naționale Istorice Centrale – în continuare: ANIC –, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 61/1942, f. 10; *Ibidem*, dos. 37/1943, f. 2).

[2] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 61/1942, ff. 30-31.

[3] Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, pp. 327-331.

[4] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 61/1942, f. 7.

[5] *Ibidem*, ff. 30-31.

[6] V., Marin IONESCU, Gheorghe OPREA-TEODORESCU, *Istoricul Adunărilor Creștine după Evanghelie din România (Perioada 1899–1945)*, manuscris, f.a. [cca. 1994], *passim*; Eliezer MĂCEȘARU, *Adunările Creștine după Evanghelie în istoria creștinismului la români (1899–1943)*, lucrare de licență, Institutul Biblic Român, Facultatea de Teologie Pastoral-Didactică, București, 1997, *passim*.

[7] *Recensământul General al populației României*…cit., vol. IX, pp. 440-444.

[8] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 61/1942, ff. 30-31.

[9] *Ibidem*, f. 14.

Penticostalii. Nu deținem date exacte asupra numărului penticostalilor pentru perioada interbelică. În 1942 erau înregistrați 660 de penticostali[1], dar e important de reținut că în acel moment mulți dintre ei erau trecuți ca baptiști, aceștia funcționând legal[2] (vezi *supra*), răspândiți mai ales în Crișana, Banat, Bucovina și București.

Pentru alte denominațiuni deținem date disparate. Oricum, ele aveau un număr mic de membri. Spre exemplu, în 1942, nazarinenii erau în număr de 843, iar mileniștii/martorii lui Iehova aveau 1 466 de aderenți[3].

Creșterea numărului adepților confesiunilor (neo)protestante în perioada interbelică nu a scăpat contemporanilor, inclusiv sociologilor, unii încercând să ofere explicații științifice, chiar dacă insuficient elaborate[4].

Legislația religioasă, de la retorică la realitatea politică

Statul român interbelic s-a considerat liberal-democratic și parțial a fost astfel. Spunem parțial pentru că a fost totuși un stat maximalist, cu intervenții nu doar în economie, ci și în alte domenii, spre exemplu în privința libertății religioase. Discriminarea, persecuțiile pe motive religioase au fost o realitate dureroasă în România încă din primii ani interbelici, fapt reliefat nu doar de numeroase surse arhivistice[5] sau memorialistice[6], ci și de legile românești. O trecere în revistă a legislației religioase din perioada interbelică, cu specială privire asupra (neo)protestanților este absolut necesară pentru a înțelege politica statului în această privință.

Constituția din 1923 prevedea în articolul 22 libertatea conștiinței, statul garantând libertatea diferitelor grupări religioase, sub rezerva neafectării ordinii publice, a bunelor moravuri și a legilor statului. Biserica Ortodoxă și cea Greco-Catolică (unită) primeau calitatea de Biserici „românești", având întâietate față de celelalte Biserici, cea ortodoxă fiind declarată „dominantă" în statul român, argumentul fiind preponderența numerică. Statul își clama dreptul de a controla Biserica. De asemenea, se preciza că relațiile dintre Biserică și stat aveau să fie stabilite printr-o lege viitoare[7].

Decizia ministerială nr. 5 734/1925 a reglementat pentru o scurtă perioadă situația confesiunilor desemnate drept „secte". Acestea erau împărțite în trei categorii: 1. *îngăduite* (baptiștii, adventiștii de ziua a VII-a, unitarii (?), lipovenii și rascolnicii);

---

[1] *Ibidem*, ff. 30-31.

[2] Trandafir ȘANDRU, *Biserica Penticostală în istoria creștinismului*, Editura Bisericii lui Dumnezeu Apostolice Penticostale din România, București, 1992, p. 139.

[3] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 61/1942, ff. 30-31.

[4] Bunăoară, Henri H. Stahl avea să considere că „sectele" erau „simptome de nemulțumire față de situația" politică și socială (Zoltán ROSTÁS, *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)*, Editura Paideia, București, 2000, pp. 97, 105).

[5] V. în acest sens ANIC, în special fondurile „Ministerul Cultelor și Artelor" și „Direcția Generală a Poliției".

[6] V., spre exemplu, N. LUPU, *Prin lume: Jurnal american*, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii, indice general de Gheorghe I. FLORESCU, Editura Institutul European, Iași, 1995, pp. 161, 193-197.

[7] Ioan MURARU, Gheorghe IANCU ș.a. (ed.), *Constituțiile Române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, Regia autonomă „Monitorul Oficial", București, 1993, pp. 74-75.

2. *oprite*/interzise, „care prin practicile lor contravin ordinei publice" (nazarinenii, studenții în Biblie, adventiștii reformiști, inochentiștii, hliștii etc.); 3. necunoscute (care până în acel moment nu se manifestau în România, dar erau *ab initio* prohibite). În mod oficial, „prozelitismul" era interzis în România[1]. Nu era însă pentru prima dată când un cuvânt era valorizat diferit. Pe când confesiunile „istorice", tradiționale dădeau o semnificație negativă acestui termen, pentru confesiunile (neo)protestante noțiunea era sinonimă cu misionarismul, văzând în câștigarea de aderenți sensul existenței lor și implicit a creștinismului.

Pornind de la prevederile Constituției din 1923, în a doua jumătate a anilor '20 au existat în România dezbateri privind Legea cultelor, din motive de conjunctură politică acestea atingând un vârf în anul 1928. Discuțiile pe marginea Legii cultelor au fost foarte importante și pentru (neo)protestanți. Opoziția clericilor din cultele „naționale", în special a celor ortodocși, față de încercarea (neo)protestanților, îndeosebi a baptiștilor, de a obține recunoașterea calității de cult a fost apreciabilă. S-a evidențiat episcopul Grigorie Comșa al Aradului, care a avut o intervenție deosebit de lungă și de dură. Episcopul a insistat pe ideea că „sectanții sunt anticulturali și au de gând să ducă o amarnică luptă de clasă"; că fidelii confesiunilor minoritare deschideau drumul deznaționalizării românilor, în special în beneficiul ungurilor și că erau agenți ai Angliei; că „sectele religioase [...] în cele mai multe cazuri numai în aparență se ocupă cu religiunea, dar de fapt lucrează din răsputeri pentru a duce la ruină mărețul edificiu, la construirea căruia neamul nostru a contribuit cu ochii înălțați spre cer". Libertatea religioasă era un concept nu necunoscut episcopului, ci eludat cu bună știință: „Unitatea noastră sufletească ne este mai scumpă decât trâmbițarea libertății pe seama acelor și de către aceia cari nu o merită". Incitarea la interzicerea, la reprimarea minorităților religioase, în mod deosebit a baptiștilor, a fost cheia întregii intervenții a episcopului Comșa în plenul Senatului României[2]. Uniunea Comunităților Baptiste din România a respins acuzațiile printr-un memoriu trimis membrilor Senatului în martie 1928. Apelând la Constituție, baptiștii au cerut să li se respecte drepturile câștigate prin recunoașterea ca și cult de către statul maghiar, în anul 1905, fapt acceptat și legiferat și de către alte state succesoare ale Austro-Ungariei, solicitând să li se „aplice legile țării fără părtinire"[3]. În același timp, guvernul, în special Ministerul Cultelor, a dispus aplicarea corectă a regimului asociațiilor religioase, fără persecuții[4].

Dezbaterile pe marginea Proiectului Legii cultelor au fost aprinse nu doar în Parlament, ci și în afara acestuia. Spre exemplu, Biserica Ortodoxă Română (BOR) a organizat pe 4 martie 1928, în București, în sala de conferințe din Parcul Carol, o reuniune a 3 000 de credincioși ortodocși, inclusiv mulți preoți. Ortodocșii considerau că principalii rivali în domeniul religios erau greco-catolicii, fapt care a fost cu claritate expus de I. Mihălcescu, decanul Facultății de Teologie din București și președintele clerului ortodox. Însă în discursul său, Mihălcescu nu i-a lăsat deoparte nici pe (neo)protestanți, nominalizându-i expres pe baptiști.

[1] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 61/1942, ff. 21-22.

[2] Grigorie Gh. COMȘA, *Biserica, statul și baptismul. Cuvântare rostită în Senat în ziua de 21 martie 1928*, Imprimeriile Statului, București, 1928; și în *Biserica noastră și cultele minoritare. Marea discuție parlamentară în jurul legei cultelor*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Constantin SCHIFIRNEȚ, Editura Albatros, București, 2000, pp. 131-151.

[3] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 33/1928, f. 4.

[4] Direcția Județeană Botoșani a Arhivelor Naționale (în continuare: DJAN Botoșani), fond „Legiunea de Jandarmi Dorohoi", dos. 8/1928, f. 21.

Gândirea profesorului de teologie era tributară concepțiilor etniciste ale epocii, fapt explicit în următorul pasaj:

> „Numai noi ortodocșii am întemeiat România Mare [...] Întemeiați pe art. 1 și 22 din Constituție care arată că România este statul numai al neamului nostru dominant, că el este și trebuie să rămână în vecii vecilor unitar, protestăm față de Concordat, de recunoașterea cultului baptist. Protestăm principial în contra legii regimului cultelor pentru că cultele sunt forme ale religiilor care sunt numai elemente componente ale națiunilor; trebuie deci votată legea pentru organizarea națiunilor minoritare, care va reglementa fiecare din cele trei elemente componente constituționale: origine etnică, limba și religia"[1].

Statutul Comunității Bisericești Baptiste din 19 ianuarie 1928 (aprobat prin decizia nr. 53 049/1928)[2]. Prin aceasta s-a prevăzut o situație diferită pentru baptiștii din Transilvania, Crișana și Banat, care au dobândit statutul de confesiune recunoscută (ceea ce însemna păstrarea unei poziții avute încă de pe vremea administrației maghiare – Legea din 1905), în vreme ce coreligionarii lor din Vechiul Regat, Bucovina, Basarabia și Dobrogea dobândeau doar statutul de asociație religioasă.

Legea pentru regimul general al cultelor din 22 aprilie 1928[3]. Votată în Senat la 31 martie 1928 și în Camera Deputaților la 6 aprilie 1928, prin această lege se recunoștea doar existența a opt „culte istorice" (ortodox, greco-catolic, romano-catolic, reformat-calvin, evanghelic-luteran, unitarian, armeano-gregorian, mozaic și mahomedan). „Cultele noi" (nenominalizate) puteau fi recunoscute de stat doar dacă „confesiunea de credință și principiile lor religioase morale nu vor fi protivnice ordinei publice, bunelor moravuri și legilor țării și dacă sistemul lor de organizare, conducere și administrare va fi în conformitate cu dispozițiunile" Legii cultelor. Pentru înregistrarea lor erau necesare aprobări din partea Ministerului Cultelor și a Corpurilor legiuitoare. Eventuala recunoaștere era revocabilă. Asociațiile religioase (nenumite expres) – implicit funcționarea lor – cădeau sub incidența legilor generale privind asociațiile și întrunirile publice. Calea abuzurilor era însă deschisă prin prevederi echivoce, asupra cărora nu insistăm aici. Prin articolul 53 se prevedea că drepturile recunoscute comunității baptiste în noiembrie 1927 se mențineau.

Decizia ministerială nr. 24 536/29 mai 1928 reglementa funcționarea liberă a asociațiilor religioase baptistă și adventistă de ziua a VII-a, iar prin adresa nr. 28 228/1928 a Ministerului Cultelor se prevedea același statut și pentru creștinii după Evanghelie[4].

Instrucțiunile pentru aplicarea art. 45, 47, 48, 49 și 50 din Legea pentru regimul general al cultelor din 10 iulie 1928[5] priveau schimbarea de cult și religia copiilor.

Decizia pentru reglementarea activității asociațiilor religioase din 24 august 1933 (sau Decizia ministerială nr. 114 119/1933)[6]. Prin aceasta, asociațiile religioase (denumite

---

[1] *Telegraful român*, 10 martie 1928, apud Constantin SCHIFIRNEȚ, „Studiu introductiv. Biserică, stat și națiune", în *Biserica noastră*...cit., pp. XV-XVI.

[2] *Monitorul Oficial*, nr. 14, 19 ianuarie 1928; și în *Codul general al României*, vol. XV-XVI, *Legi uzuale (1926-1929)*, Editura „Universala, Alcalay & Co", București, f.a., pp. 933-939.

[3] *Monitorul Oficial*, nr. 89, 22 aprilie 1928; și în *Codul general al României*, vol. XV-XVI, pp. 1039-1047.

[4] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 61/1942, f. 22.

[5] *Monitorul Oficial*, nr. 149, 10 iulie 1928; și în *Codul general al României*, vol. XV-XVI, pp. 1204-1210.

[6] *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 193, 24 august 1933; și în *Codul general al României*, vol. XXI, *Legi uzuale pe 1938*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1933, pp. 805-809.

frecvent și descalificant „secte") erau împărțite în *prohibite* și *îngăduite*. În cea dintâi categorie intrau: Asociația Internațională a Studenților în Biblie, mileniștii, martorii lui Iehova (sau martorii lui Dumnezeu) – în fapt toate cele trei denumiri desemnau o singură confesiune –, penticostaliștii, Biserica lui Dumnezeu Apostolică, nazarenii (corect nazarinenii), inochentiștii, hliștii (hlâstâii), adventiștii reformiști și secerătorii. Adventiștii, baptiștii și creștinii după Evanghelie erau *îngăduiți*, însă controlul lor de către autorități era foarte strict și lăsa loc arbitrariului și abuzurilor.

Codul Penal „Carol II" din 18 martie 1936, în cartea II, titlul V, prevedea că împiedicarea exercițiului liber al oricărui cult constituia delict, iar capitolul I, din același titlu V, era rezervat integral „delictelor contra cultului" (art. 308-312)[1].

Decizia relativă la asociațiile religioase din 21 aprilie 1937 (sau decizia ministerială nr. 4 781/1937)[2]. Se păstrau categoriile din Legea din 1933, însă la asociațiile religioase prohibite erau trecuți „pocăiții" – deși o confesiune cu această denumire nu a activat în România interbelică (vezi *supra*) – și stiliștii.

Decizia privind asociațiile religioase din 15 iulie 1939 (decizia ministerială nr. 31 999/15 iulie 1939)[3]. Deși abroga deciziile din 14 iunie 1938 și din 21 aprilie 1937, această decizie menținea în bună măsură prevederile anterioare.

Decizia nr. 5 657/10 februarie 1940 prevedea recunoașterea statutului de cult pentru baptiști (decizie semnată de Ioan Nistor, ministrul Cultelor)[4].

Diferențierile juridice care se făceau între asociațiile admise și cele interzise s-au dovedit importante în anumite momente ale perioadei interbelice. În vreme ce primele au încercat să obțină statutul de cult, cele din urmă s-au străduit să obțină fie și numai statutul de asociație recunoscută.

Problema (neo)protestanților s-a „rezolvat" în statul român interbelic cu ajutorul baionetelor jandarmilor. Și aceasta nu este doar o metaforă. Arhivele publice, ca și cele private sunt pline cu date care confirmă această aserțiune. Jandarmeria și Poliția aveau planuri de operațiuni anuale, în care erau trecute și chestiunile privind „sectele". Mai mult, jandarmii erau educați în spiritul suspiciunii generalizate față de minoritățile religioase. Bunăoară, în *Călăuza jandarmului* din 1940, o carte cu întrebări și răspunsuri, *secta* era definită în termenii următori: „Prin sectă religioasă se înțelege o grupare de credincioși care s-a dezbinat de biserica strămoșească"[5].

Libertățile religioase au fost restrânse în perioada interbelică în urma acțiunilor Ministerului Cultelor, a Ministerului de Interne și a Ministerului de Război. Autoritățile române au dat dovată de duplicitate între 1919/1921-1938: pe de o parte a existat un discurs liberal în Constituție, în unele declarații pentru străinătate, iar pe de altă parte au existat numeroase ordine (unele confidențiale, chiar orale) de represiune în interior. Persecuțiile au crescut în intensitate în mod special după instituirea dictaturii lui Carol al II-lea, aceasta și în condițiile schimbării Constitu-

---

[1] Olimp CĂCIULĂ, „Cultele în România", în *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul*, București, 1938, p. 407.

[2] *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 93, 21 aprilie 1937; și în *Codul general al României*, vol. XXV/2, *Coduri, legi, decrete legi și regulamente din 1937*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1938, pp. 1228-1235.

[3] *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 161, 15 iulie 1939; și în *Codul general al României*, vol. XXVII/2, *Coduri, legi, regulamente, jurnale ale Consiliului de Miniștri, din 1939*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1940, pp. 2063-2066.

[4] Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, p. 328.

[5] Col. Vasile ZORZOR, Col. Vasile BARBU, Col. Constantin ANTION, Col. C-tin SANDU, *Călăuza jandarmului. Agent de poliție și jandarm în termen*, ed. a 2-a,, f.l., 1940, pp. 402-404.

ției și instituirii unor reglementări tot mai restrictive pentru libertățile cetățenești[1]. Confesiunile (neo)protestante au fost supuse unor duble persecuții: din partea autorităților (statului) și a Bisericii dominante, veritabilă Biserică de stat. În ciuda retoricii oficiale, separația dintre stat și Biserică nu a fost o realitate în „România Mare", realitatea din teren fiind discriminarea, nicidecum egalitatea de tratament. Se cuvine a preciza că nu doar denominațiunile interzise au avut de suferit de pe urma politicii discriminatorii a statului român, ci și confesiunile recunoscute, mai ales că acestea din urmă aveau cel mai mare număr de fideli. Acțiunile contra (neo)protestanților au fost generalizate și sistematice, împotriva lor fiind angrenate Biserica dominantă[2], instituțiile statului, îndeosebi cele militare/militarizate (Jandarmeria[3], Poliția[4], Armata[5]), dar și presa de expresie naționalistă (atât cotidiene centrale – *Universul*, *Curentul*, *România Nouă*, cât și publicații locale – *Libertatea*, la Orăștie, *Solia Dreptății*, *Gazeta Hunedoarei* la Deva etc.)[6]. Uneori (neo)protestanții

---

[1] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 17/1939, ff. 130-131, 256-257, 368-369.

[2] În mediile clericale ortodoxe s-au scris numeroase cărți, broșuri și articole împotriva (neo)protestanților, cele mai multe extrem de violente în limbaj, conținând îndemnuri exprese pentru intervenția statului împotriva acestora. Dintr-o listă lungă, v. lucrările semnate de Grigorie Gh. COMȘA, *Pentru Neam și Lege. Patruzeci de cuvântări de învățătură împotriva adventiștilor și baptiștilor*, prefață de I. MIHĂLCESCU, Editura „Librăriei Diecezane", Caransebeș – P. Suru, București, 1923; IDEM, *Călăuza cunoașterii și combaterii sectelor*, Editura Noii Reviste Bisericești, Cernica, 1925; IDEM, *Baptismul în România din punct de vedere istoric, național și religios. Convorbiri cu un predicator baptist*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1927; IDEM, *Noua călăuză pentru cunoașterea și combaterea sectelor religioase*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1927; IDEM, *Primejdia baptismului*, f.ed., Arad, 1928; IDEM, *Cheia sectelor religioase din România*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1930; IDEM, *Zece ani de luptă împotriva baptiștilor*, f.ed, Arad, 1930; IDEM, *Cenușa pe capul baptiștilor*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1931; IDEM, *Ura baptiștilor împotriva noastră*, f.ed., Arad, 1932; IDEM, *Statul în fața sectanților*, f.ed., Arad, 1933; Grigorie LEU BOTOȘĂNEANUL, *Confesiuni și secte. Studiu istoric misionar*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1929; IDEM, *Sectele din România*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească", Chișinău, 1931; Gh. SĂLCESCU, *Ce vor rătăciții?*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1931; I.C. BELDIE, *Sectele religioase*, f.ed., Galați, 1932; A.C. COSMA, C. POPESCU, *Țiparii se pescuiesc pe întuneric sau Sectele din România. Istoric, doctrină și combatare*, Tipografia „Unirea", Adjud, 1933; Ilarion F. FELEA, *Critica ereziei baptiste*, f.ed., Sibiu, 1937; Sp. CÂNDEA, *Secta baptistă în România (din punct de vedere istoric și național)*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1939; Al. A. SCVOZNICOV, *Psihologia sectelor religioase. Studiu analitic asupra cauzelor și fondului mișcării sectare*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Chișinău, 1939; Al.N. CONSTANTINESCU, *Sectologie. Istoricul și combaterea sectelor din România*, ed. a 3-a revăzută și adăugită, Tipografia cărților bisericești, București, 1943. De asemenea, numeroase articole au apărut în revistele bisericești, în special în *Biserica Ortodoxă Română*, dintre autori evidențiindu-se arhimandritul I. Scriban și episcopii Vartolomeu Stănescu și Grigorie Leu Botoșăneanul. Problema nu era că acești reprezentanți ai BOR se manifestau dogmatic contra (neo)protestanților – din punct de vedere constituțional era dreptul lor, iar din punct de vedere doctrinar era chiar datoria lor – ci că incitau la persecutarea acestora de către autoritățile laice, ceea ce fără îndoială însemna încălcarea principiilor statului democratic, a legilor acestuia, inclusiv a celor privind libertatea religioasă.

[3] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 43/1934, f. 18; DJAN Botoșani, fond „Legiunea de Jandarmi Botoșani", dos. 1/1935, f. 16.

[4] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 33/1928, f. 6; *Ibidem*, dos. 37/1932, ff. 7-8; *Ibidem*, dos. 2/1938, ff. 12, 70-72.

[5] *Ibidem*, dos. 40/1931, ff. 73-74, 96-99, 104, 108-187, 222, 273-277, 303-318, 324-331. V. și Eugen ISTODOR, „Militar sub trei dictaturi – convorbire cu generalul de corp de armată (în retragere) Alexandru Ionescu Saint Cyr", *Dilema*, nr. 368, 3-9 martie 2000, p. 8.

[6] Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, pp. 124-125. La începutul anului 1927, în ziarul *Universul* se susținea că baptiștii erau „dușmani pe față ai statului, ai bisericii, ai

au fost arestați și înaintați Parchetelor de pe lângă tribunalele județene[1], Parchetelor de pe lângă tribunalele militare/curțile militare (în mod deosebit după 1938)[2] sau în judecata Consiliilor de Război ale marilor unități (diviziilor) ale Armatei[3].

Conducerile confesiunilor (neo)protestante au intervenit pe lângă autoritățile statului, solicitând audiențe la liderii politici, la primii-miniștri, la miniștri (mai ales la cei ai cultelor), la președinții Camerei Deputaților și Senatului, la Rege chiar. A fost o permanentă negociere cu autoritățile, dar și o luptă cu *lobby*-urile din spatele acestora. Au fost înfrângeri dureroase, succese provizorii și scump plătite. În apărarea (neo)protestanților s-au manifestat unele cercuri liberale sau social-democrate[4] din România, unele ziare[5], dar mai ales unele organizații occidentale (spre exemplu, Alianța Mondială Baptistă[6] etc.). Merită precizat că în apărarea drepturilor constituționale (!) ale (neo)protestanților s-au implicat mai ales intelectuali și oameni politici de stânga, rareori de dreapta. O explicație a acestei atitudini ar fi că aceștia din urmă erau prinși de regulă în discursul naționalist, etnicist, chiar dacă uneori în forme moderate.

Legea 927 din 30 decembrie 1942, semnată de mareșalul Ion Antonescu și contrasemnată de ministrul Ion Petrovici. Prin aceasta se prevedea că toate „asociațiile religioase (sectele) existente, de drept sau de fapt, sunt și rămân desființate" (art. II). Bunurile imobile, fondurile și arhivele acestora intrau în patrimoniului statului[7]. Însuși mareșalul Ion Antonescu a pus pe Proiectul de Lege rezoluția: „Prin desființarea sectelor se urmărește și se obligă a trece la cultul de origine toți cetățenii acestei țări"[8]. Prefecții au transmis ordine funcționarilor din subordinea lor, pretorii trebuind să conlucreze cu șefii legiunilor de jandarmi, care aveau să dea ordinele necesare pentru șefii de secții și posturi[9]. Interzicerea totală în decembrie 1942 a marcat un vârf al persecuțiilor de care au avut parte (neo)protestanții din România în prima parte a secolului al XX-lea. Bisericile le-au fost inițial închise/sigilate, apoi confiscate și trecute în patrimoniul statului (care le-a dat diferite destinații, unele blasfematoare), la fel ca și obiectele de cult sau alte bunuri[10].

Represiunea antonesciană împotriva (neo)protestanților a avut ca piloni „organele" polițienești, clericale (ortodoxe) și administrative. Inventarul acestor măsuri

---

preoților și ai neamului românesc" (*Universul*, 20 ianuarie 1927), aserțiuni de acest gen fiind întâlnite în numeroase periodice.

[1] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 37/1932, f. 22; *Ibidem*, dos. 41/1933, f. 21; *Ibidem*, dos. 43/1934, f. 20, 31; *Ibidem*, dos. 17/1939, ff. 191-192; *Ibidem*, dos. 37/1943, f. 58.

[2] *Ibidem*, dos. 7/1935, f. 253; *Ibidem*, dos. 44/1938, ff. 18, 23; *Ibidem*, dos. 17/1939, ff. 61-63, 131, 192, 256, 306, 368-369.

[3] *Ibidem*, dos. 43/1934, f. 13.

[4] Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, pp. 107-108.

[5] S-au remarcat cotidienele *Adevărul* și *Dimineața*. V., spre exemplu, articolele lui M. SEVASTOS, „Prigoana religioasă", *Adevărul*, nr. 14 691, 21 noiembrie 1931, p. 1, și „Prigoana împotriva sectelor. Oameni înhămați la care cu pietriș. Copii bătuți cu baioneta la palmă. Rugăciuni în păduri", *Dimineața*, nr. 8 948, 21 noiembrie 1931, p. 11.

[6] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 26/1927, ff. 11, 15; Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, *passim*.

[7] *Monitorul Oficial*, nr. 305, 30 decembrie 1942.

[8] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 37/1943, f. 81.

[9] DJAN Botoșani, fond „Prefectura județului Botoșani", dos. 55/1942, f. 73.

[10] ANIC, fond „Ministerul Cultelor și Artelor", dos. 148/1943, *passim*; *Ibidem*, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 37/1943, f. 8; DJAN Botoșani, fond „Prefectura județului Botoșani", dos. 55/1942, f. 74.

dezvăluie dimensiunea terorii religioase din România timpului: identificarea și supravegherea tuturor adepților confesiunilor trecute în afara legii; ținerea lor sub o strictă supraveghere, precum și a persoanelor cu care veneau în contact; identificarea predicatorilor și a colportorilor de literatură religioasă, urmată de deferirea lor justiției; supravegherea celor care „reveniseră" la ortodoxie, pentru a se constata dacă făcuseră acest gest din convingere sau formal; identificarea și supravegherea conducătorilor; dacă nu se făcea „propagandă sectară" în forma reuniunilor familiale; efectuarea unor percheziții domiciliare, în vederea depistării „materialului de propagandă"; intensificarea propagandei în rândurile credincioșilor minorităților religioase în vederea determinării acestora să „revină" la ortodoxie; în toate cazurile în care ar fi întâmpinat „rezistență și rea voință", poliția urma „să procedeze la reprimare cu toată energia"[1].

Toate aceste prevederi au fost puse în practică (unele chiar anticipat; spre exemplu, lăcașurile de cult fuseseră închise încă din noiembrie 1941), persecuțiile atingând cele mai ridicate cote în Guvernământul General al Bucovinei și în Guvernământul General al Basarabiei, în care între anii 1941-1944 a funcționat starea de război, iar Curțile Marțiale au activat din plin, acestea având competențe nu doar în privința militarilor, ci și a populației civile[2]. Însă represiunea a lovit, chiar dacă în grade diferite, în toți (neo)protestanții din România: liderii au fost atent supravegheați[3], deseori arestați și anchetați, numeroși credincioși au fost șicanați, celor mai mulți li s-au făcut percheziții domiciliare, li s-au confiscat obiectele religioase, unii au fost arestați, internați în lagăre, trimiși în fața Tribunalelor Militare/Curților Marțiale[4] și condamnați la plata unor amenzi[5] sau la ani grei de temniță (ispășiți parțial în penitenciarele Brașov, Caransebeș, Cernăuți, Chișinău etc. pentru bărbați și Mislea, pentru femei)[6],

---

[1] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 37/1943, ff. 1-77.

[2] *Ibidem*, dos. 62/1942, ff. 53-58; *Ibidem*, dos. 62/1942, f. 36; *Ibidem*, dos. 197/1942, ff. 1-10; *Ibidem*, dos. 206/1942, vol. I, ff. 23-24, 102-104, 139-140, 242, 248, 252-253, 265, 302; *Ibidem*, dos. 206/1942, vol. II, ff. 14 (v.), 32, 42, 58-59, 81-82, 119; *Ibidem*, dos. 37/1943, ff. 1-77. În timpul primei ocupații în Basarabia și nordul Bucovinei (iunie 1940-iulie 1941), Kremlinul a aplicat o politică religioasă extrem de restrictivă, confesiunile (neo)protestante nefiind exceptate. Potrivit unor date, acestora aproape nu li s-a mai permis să funcționeze în intervalul amintit. În orice caz, la revenirea autorităților române, în iulie 1941, comunitățile (neo)protestante legale erau dezorganizate și cu un număr de membri mult redus în comparație cu situația din 1940 (*Ibidem*, dos. 197/1942, f. 1). În anii următori birocrația românească a utilizat formulări care aminteau de starea de război existentă (și în plan religios) în partea de est a țării. Spre exemplu, se folosea sintagma „ofensiva misionară [ortodoxă] antisectară" (*Ibidem*, dos. 206/1942, vol. I, f. 114).

[3] Într-un „Tablou de sectanți notorii și periculoși din România", realizat în 1942, erau trecute 90 de persoane (*Ibidem*, dos. 61/1942, ff. 32-34).

[4] *Ibidem*, dos. 40/1931, ff. 10-11, 14; *Ibidem*, dos. 62/1942, ff. 17, 34; *Ibidem*, dos. 37/1943, ff. 1-77, 85; DJAN Botoșani, fond „Prefectura județului Botoșani", dos. 55/1942, f. 11; *Ibidem*, fond „Legiunea de Jandarmi Botoșani", dos. 6/1943, f. 17; Arhivele Serviciului Român de Informații (în continuare ASRI), fond „D", dos. 9062, vol. 4, f. 366. V. și Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, pp. 437-464; Ioan BUNACIU, *Istoria Răspândirii Credinței Creștine Baptiste în România*, Editura Uniunii Comunităților Creștine Baptiste, București, 1981, *passim*; Trandafir ȘANDRU, *Biserica Penticostală*...cit., pp. 137-138; Marin IONESCU, Gheorghe OPREA-TEODORESCU, *Istoricul Adunărilor Creștine după Evanghelie*...cit., p. 73.

[5] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 37/1943, f. 83.

[6] *Ibidem*, dos. 62/1942, ff. 49-50; ASRI, fond „D", dos. 4 638, f. 257; Petre PANDREA, *Memoriile mandarinnului valah*, Editura Albatros, București, 2000, p. 35; Stroie STOICA, „Bisericile penticostale din județele Galați și Brăila", *Cuvântul Adevărului*, nr. 9, septembrie 1992, p. 7; Ioan TÂRȘCU, „Mărturisire", *Cuvântul Adevărului*, nr. 10, octombrie 1992, p. 12; Alexa POPOVICI,

unde unii dintre ei au și sfârșit[1]. De asemenea, soldații (neo)protestanți aflați sub arme au fost la rândul lor monitorizați cu atenție ca urmare a ordinelor stricte date de unitățile militare sau de legiunile de jandarmi[2]. Unii dintre ei – în special adventiștii reformiști, nazarinenii și martorii lui Iehova – au fost trimiși în instanță pentru „insubordonare", vocabulă sub care se ascundea refuzul de a îmbrăca haina militară sau de a pune mâna pe armă, ceea ce de altfel era în conformitate cu crezul lor pacifist[3].

Unele autorități au avut în anumite momente impresia că decizia de desființare a „sectelor"[4] nu se aplica, ceea ce le-a determinat să-și exprime nemulțumirea:

> „Pe această temă, cercurile Ministerului Cultelor și ale Patriahiei [Bisericii Ortodoxe Române] sunt profund indignate, întrucât măsurile ordonate nu se aplică, ci din contră fiecare grupare sectantă încearcă, prin memorii adresate Ministerului Cultelor, prin Președinția Consiliului de Miniștri, să capete libertatea activității. Îndrezneala [sic!] merge atât de departe încât sfidează legile țării"[5].

La nivel local, preoții ortodocși, dar și alți locuitori, au incitat autoritățile laice la luarea unor măsuri aspre contra „sectanților", inclusiv internarea în lagăre[6]. De fapt, clerul ortodox era văzut ca un instrument foarte important în politica religioasă a statului, convertirea „sectanților" fiind una dintre atribuțiile importante ale celui dintâi actor, ceea ce le-a oferit unor memorialiști prilejul unor notații entuziaste[7]. Era de fapt, în această privință, o perfectă continuitate cu perioada interbelică[8].

Asupra (neo)protestanților a planat și pericolul deportării în Transnistria, în 1942-1943. Trebuie precizat că pe lângă evrei și țigani, în teritoriul dintre Nistru și Bug, ocupat și administrat de România timp de câțiva ani, au fost deportați câteva mii de inochentiști (adepții unui călugăr ortodox de la începutul secolului al XX-lea) și martori ai lui Iehova, mai ales din teritoriile situate în estul țării[9]. În

---

Istoria baptiștilor din România…cit., vol. II, p. 458; Ioan BUNACIU *Istoria Răspândirii Credinței Creștine Baptiste*…cit., *passim*; Marin IONESCU, Gheorghe OPREA-TEODORESCU, *Istoricul Adunărilor Creștine după Evanghelie*...cit., p. 73. Inculpații sau condamnații care au trecut la ortodoxie au fost achitați, respectiv eliberați (ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 62/1942, f. 50; Ioan TÂRȘCU, „Mărturisire", cit., p. 12).

[1] Moise ARDELEAN, „Biserica Penticostală din România – Filiala Arad (70 de ani de istorie)", *Cuvântul Adevărului*, nr. 10, octombrie 1992, pp. 8-9; Ioan TÂRȘCU, „Mărturisire", cit., p. 12; Trandafir ȘANDRU, *Biserica Penticostală*...cit., p. 138.

[2] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 40/1931, ff. 15-18, 22-23.

[3] *Ibidem*, f. 19, 35-36.

[4] Textul legii a fost publicat, însoțit de un text în care satisfacția era nedisimulată, în principala publicație a BOR („Legea pentru desființarea sectelor și asociațiilor religioase", *Biserica Ortodoxă Română*, LXI, nr. 4-6, aprilie-iunie 1943, pp. 309-313).

[5] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 37/1943, f. 81.

[6] DJAN Botoșani, fond „Prefectura județului Botoșani", dos. 55/1942, ff. 18-19; *Ibidem*, fond „Legiunea de Jandarmi Botoșani", dos. 6/1943, ff. 7, 12, 16, 18 (f.v.). V. și Ioan TÂRȘCU, „Mărturisire", cit., p. 12.

[7] V., Paul MIHAIL, *Jurnal (1940-1944) și corespondență*, I, *Jurnal*, ed. îngrijită de Eugenia MIHAIL și Zamfira MIHAIL, Argument de Gheorghe BUZATU, Editura Paideia, București, 1998, p. 99.

[8] V., Gala GALACTION, *Jurnal*, vol. III, ed. a 2-a, text integral, ed. îngrijită și note de Teodor VÂRGOLICI, Editura Albastros, București, 1999, p. 147.

[9] Radu IOANID, *Holocaustul în România. Distrugerea evreilor și romilor sub regimul Antonescu, 1940-1944*, ed. a 2-a revăzută și adăugită, cuvânt înainte Elie WIESEL, prefață Paul ȘAPIRO,

anii amintiți au circulat în România zvonuri că membrii cultelor evanghelice care nu vor trece la ortodoxie vor fi „evacuați" peste Nistru[1]. Mareșalul Ion Antonescu era un naționalist conservator (spre deosebire de legionari, integrabili în categoria naționaliștilor revoluționari), care dorea un stat omogen din punct de vedere etnic (a se vedea măsurile contra evreilor) și religios (de unde și măsurile contra [neo]protestanților). Întrebat la procesul din 6-18 mai 1946 ce l-a determinat să deporteze o parte a țiganilor și a membrilor „sectelor religioase", Ion Antonescu a răspuns:

> „În ce privește problema sectelor, mulți români, din nenorocire, treceau la aceste secte ca să scape de război. Baza spirituală a acestor secte consta tocmai în faptul că membrii lor nu aveau voie să pună mâinile pe arme, deci să lupte și când aceștia erau înrolați în armată, refuzau să ia arma. Atunci am făcut o lege prin care am instituit pedeapsa cu moartea, n-am aplicat-o dar am reușit să desființez aceste secte, iar pe recalcitranți i-am deplasat fiindcă dacă lăsam chestiunea așa, răul s-ar fi întins vertiginos pe toată suprafața țării; toți ar fi trecut la secte ca să scape de armată. Trebuia să iau măsuri drastice dar nu am executat pe nimeni"[2].

Antonescu eluda faptul că în general (neo)protestanții nu se manifestau împotriva satisfacerii stagiului militar – mulți dintre ei au fost pe front –, el preferând să exagereze ponderea denominațiilor strict pacifiste (îndeosebi a martorilor lui Iehova), tocmai pentru a justifica (și) în acest fel represiunea.

Persecuțiile pe motive religioase, implicit împotriva (neo)protestanților, au încetat odată cu înlăturarea regimului Antonescu. Prin Decretul-Lege din 23 august 1944 privind amnistierea deținuților politici, se prevedea:

> „*Se amnistiază* toate infracțiunile, fie că au rămas nedescoperite, fie că se găsesc în stare de cercetare, de instrucție, de judecată sau asupra cărora a intervenit o sentință de condamnare definitivă, încercate sau săvârșite după 1 ianuarie 1918 […] *toate infracțiunile prevăzute de legea cultelor în legătură cu combaterea sectelor religioase*, precum și cele prevăuzute de legile cu caracter rasist" (art. 4)[3].

Editura Hasefer, București, 2006, p. 343. Potrivit unor informații, adresa nr. 14 258/9 august 1942 către Inspectoratul General al Jandarmeriei conținea următoarea dispoziție: „La raportul dumneavoastră nr. 36 636 din 8 iulie 1942, cu onoare se comunică următoarele: Din ordinul domnului mareșal Antonescu urmează să se interneze în Transnistria deocamdată numai membrii sectei religioase inochentiste în număr de circa 2000". De asemenea, se mai preciza că în baza ordinului 5 721 din 6 mai 1942 Ion Antonescu a extins măsurile la „toți sectanții" (*Procesul lui Ion Antonescu*, ed. îngrijită de Ioana CRACĂ, Editura Eminescu, București, 1995, p. 390).

[1] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 37/1943, f. 87. V. și Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, pp. 445-446; Dumitru ZAMFIR, interviu în *Cuvântul Adevărului*, nr. 7-8, iulie-august 1991, p. 17; IDEM, „Buretele dragostei", *Cuvântul Adevărului*, nr. 8, august 1992, p. 7; Ioan BUNACIU, „Persecuțiile din Apuseni", *Creștinul Azi*, nr. 44, iulie 1995, pp. 20-21; Valentin POPOVICI, „De la osteneala de aici înspre odihna de dincolo", *Creștinul Azi*, nr. 64-65, iunie-iulie 1997, p. 6; Livius BAN, „Deportarea la Bug", *Oglinda*, nr. 1, f.a. [cca. 2002], pp. 25-34.

[2] *Procesul lui Ion Antonescu*...cit., pp. 82-83.

[3] *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 107 bis, 24 august 1944, p. 6200; și în *23 august 1944. Documente. 1944*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 415.

Naționalismul religios și influența asupra atitudinii statului față de (neo)protestanți

O abordare a politicii statului față de confesiunile (neo)protestante doar din perspectiva legislației ar oferi totuși o imagine incompletă, poate chiar de neînțeles dacă nu am pune în ecuație și naționalismul românesc, mai exact componenta sa religioasă.

Naționalismul a apărut în spațiul răsăritean în secolul al XIX-lea, el atingând apogeul în a doua jumătate a aceluiași veac și în prima jumătate a celui următor, antrenând popoarele care împărtășeau preponderent, dar nu exclusiv, creștinismul ortodox. Naționaliștii ortodocși s-au manifestat împotriva celor de alte religii, dar s-au luptat și între ei. Jean Meyendorff, unul dintre gânditorii ortodocși importanți din secolul trecut, dar format și afirmat în spațiul pluralist occidental nu a ezitat să susțină că naționalismul a fost o „plagă a ortodoxiei moderne" (sau o „boală ce a făcut ravagii în Europa răsăriteană a secolelor al XIX-lea și al XX-lea"), care a înflorit tocmai în sud-estul continentului, în timpul regimului otoman. S-au evidențiat naționalismul grec, care a identificat ortodoxia cu elenismul, și naționalismul slav, care s-a confruntat în principal cu cel grec, în plan religios vizând (și reușind) restabilirea autocefaliei[1]. Tot în secolul al XIX-lea s-a afirmat și naționalismul românesc. Dacă începuturile sale au fost în bună măsură greco-catolice (cu baza în Ardeal) sau laice, de directă inspirație franceză, lucrurile aveau să se schimbe la începuturile secolului al XX-lea[2].

În mod special după trecerea euforiei prilejuite de constituirea a ceea ce s-a numit „România Mare", după Primul Război Mondial, societatea românească a cunoscut căutări asidue în privința definirii identității naționale, viziunile moderne/modernizatoare înfruntându-se cu cele paseiste, care militau pentru regăsirea a ceea ce se considera a fi fost vârsta de aur a românității și în directă legătură cu aceasta a spiritualității răsăritene. S-au afirmat cu putere diverse curente intelectuale autohtoniste (naționaliste, nativiste) și tradiționaliste, în cadrul cărora ortodoxia juca un rol foarte important. Nichifor Crainic a fost unul din cei mai influenți intelectuali interbelici, care a adunat în jurul său și al revistei pe care o publica, *Gândirea*, un număr important de scriitori, eseiști, filosofi și teologi – curent care a ajus să fie cunoscut și sub numele de *gândirism*[3]. Un alt intelectual care a polarizat un întreg grup a fost Nae Ionescu, diseminându-și ideile mai ales prin gazeta *Cuvântul*; el a fost creatorul *trăirismului*, o formă autohtonă a existențialismului[4]. Acești intelectuali, eseiști, animatori culturali și polemiști de forță au exercitat o

[1] Jean MEYENDORFF, *Biserica Ortodoxă, ieri și azi*, ed. nouă, revăzută și îndreptată de Jean MEYENDORFF și Nicolas LOSSKY, trad. C. Lazurca, București, Editura Anastasia, 1996, pp. 78, 120. Pentru perspective laice asupra naționalismului balcanic, v. Maria TODOROVA, *Balcanii și balcanismul*, trad. din limba engleză M. Constantinescu și S. Oprescu, Editura Humanitas, București, 2000; Peter F. SUGAR (ed.), *Naționalismul est-european în secolul al XX-lea*, trad. R. Paraschivescu, Editura Curtea Veche, București, 2002.

[2] Situația naționalismului românesc în secolul al XX-lea a fost surprinsă în liniile sale majore de James P. NIESSEN, „Naționalismul românesc: o ideologie a integrării și a mobilizării", în Peter F. SUGAR (ed.), *Naționalismul est-european*…cit., pp. 226-251.

[3] V., Dumitru MICU, *„Gândirea" și gândirismul*, Editura Minerva, București, 1975.

[4] Pentru încadrarea în epocă a activității sofistului interbelic, v. Dora MEZDREA, *Nae Ionescu. Biografia*, vol. I-IV, Editura Istros-Muzeul Brăilei, Brăila, 2000-2005.

influență enormă prin ideile vehiculate, lor alăturându-li-se, cum spuneam, mulți intelectuali străluciți, în jurul celui din urmă evidențiindu-se tinerii din așa-numita „generație '27". Ideile pe care le propagau creatorii acestor curente erau destul de asemănătoare, punând accentul pe religiozitatea de tip ortodox în definirea națiunii române[1], ei jucând un rol important în fundamentarea teoretică a naționalismului religios românesc sau a *ortodoxismului*. Nae Ionescu este de altfel autorul unui sofism repetat până la saturație: „A fi român, nu «bun român», ci român pur și simplu, însemnează a fi și ortodox"[2]. În mod oarecum firesc pentru spiritele veleitare, cei doi lideri s-au aflat pe poziții antagonice în privința angajării lor partinice, dar ambii s-au evidențiat prin pozițiile extremiste, antidemocratice. Aflat o vreme alături de țărăniști, Nichifor Crainic a încercat o apropiere de legionari, pentru ca în cele din urmă să ajungă unul din personajele importante din Partidul Național Creștin, iar în timpul războiului să se găsească în tabăra antonesciană. Dacă Nae Ionescu a fost inițial un apropiat al lui Carol al II-lea, un membru al camarilei acestuia, ulterior el s-a apropiat de Mișcarea Legionară, al cărei mentor spiritual a devenit. Putem spune, fără teama de a greși, că oportunismul a fost extrem de vizibil în angajamentele publice ale celor doi formatori de opinie interbelici.

Dezbaterile intelectuale au fost însoțite în perioada interbelică de marile dispute politice, formațiunile naționaliste, cu o însemnată componentă religioasă, ajungând să joace un rol foarte important. În perioada interbelică au apărut și s-au manifestat numeroase partide naționaliste, dar cele mai importante s-au dovedit Liga Apărării Național-Creștine, condusă de profesorul universitar A.C. Cuza, și Mișcarea Legionară, având-l în frunte pe tânărul avocat Corneliu Zelea Codreanu, ambele pornind din partea de nord-est a țării. Dacă prima formațiune avea un mesaj care plasa în centru viziunea antisemită asupra lumii, cea de-a doua a fost în parte o mișcare de tip fundamentalist, chestiunile religioase având un rol sensibil egal cu cele politice. În vreme ce Cuza era un naționalist extremist de tip conservator, făcându-și jocul în interiorul sistemului politic, Codreanu a fost un naționalist revoluționar, declarându-se împotriva sistemului. Bisericile locale și mânăstirile sau schiturile (Rarău, Văcărești, Neamț, Văratec, Agapia, Putna, Bistrița) au jucat un rol important în coagularea socială, în dinamica Mișcării Legionare[3]. Însuși Codreanu s-a referit la formațiunea lui ca la „armata noastră legionar-creș-

[1] V., Nichifor CRAINIC, *Ortodoxie și etnocrație. Cu o anexă: Programul statului etnocratic*, Editura Cugetarea, București, 1940; Nae IONESCU, *Roza vânturilor, 1926-1933*, culegere îngrijită de Mircea ELIADE, Editura „Cultura Națională", București, f.a.; IDEM, „Biserică, stat și națiune", *Predania*, nr. 4, 1937; IDEM, „Naționalism și ortodoxie", *Predania*, nr. 8-9, 1937.

[2] Nae IONESCU, *Roza vânturilor*...cit., p. 201.

[3] V. *Din luptele tineretului român, 1919-1939 (culegere de texte)*, Editura Fundației Buna Vestire, București, 1993, secțiunea „Mișcarea Legionară și Biserica", pp. 127-139. Alte date cu privire la relația dintre legionari și clerul ortodox se regăsesc în diferite lucrări: Ștefan PALAGHIȚĂ, *Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar. Garda de Fier spre reînvierea României. Însoțită de o Cronologie privind Istoria Mișcării Legionare și de Nae Ionescu: Fenomenul Legionar*, Editura Roza Vânturilor, București, 1993, *passim*; Ilie-Vlad STURDZA, *Pribeag printr-un secol nebun. De la Legiunea Arhanghelul Mihail la Legiunea Străină*, ed. îngrijită de Răzvan CODRESCU și Mihai GHYKA, cu un cuvânt înainte de Mihai GHYKA, Editura Vremea, București, 2002, pp. 38-39; Gh. BUZATU, Corneliu CIUCANU, Cristian SANDACHE, *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, Editura FF Press, București, 1996, pp. 98, 116-117, 122, 145-146, 417-423; Flor STREJNICU, *Creștinismul Mișcării Legionare*, ed. a 2-a, revăzută și adăugită, Editura Imago, Sibiu, 2001, *passim*.

tină"[1], el dorind o „România creștină, legionară"[2]. Un istoric observa că, spre deosebire de mișcările fasciste din Occident, în general areligioase sau chiar antireligioase, mișcarea lui Codreanu „constituia o renaștere religioasă sau, poate mai exact, o mișcare de regenerare cu puternice implicații religioase"[3]. Unii politologi au utilizat pentru desemnarea legionarilor sintagma „revoluționarii mistici"[4], în vreme ce un filosof observa că:

> „Partea cea mai consistentă a doctrinei legionare [...] a fost viziunea creștină eshatologică asupra lumii, a cărei expresie conceptuală este triada «individ-neam-Dumnezeu». Iar partea cea mai vizibilă a aceleiași doctrine au constituit-o *ceremoniile de tip creștin* [subl. autorului, nota D.D.] ale legionarilor. Cruci, rugăciuni publice, icoane și preoți, foarte mulți preoți. Asta te izbea la vederea lor, faptul că păreau niște militari care, în loc să meargă pe front, participau la procesiuni religioase"[5].

Biserica Ortodoxă nu avusese anterior Primului Război Mondial prilejul de a se manifesta împotriva pluralismului, dar în perioada interbelică o mare parte a clerului s-a îndreptat spre și a susținut public formațiunile politice cu ideologii naționaliste, antidemocratice, fascizante. Această tendință s-a accentuat și a devenit aproape generală în cea de-a doua parte a anilor '30. Strâns legată de putere printr-o lungă tradiție, BOR nu avea nici forța și nici interesul să reacționeze împotriva unor curente ideologice și partide politice care nu îi contestau autoritatea, ba chiar se arătau dispuse – uneori e drept că doar formal – să-i sporească autoritatea în societatea românească. Altfel spus, BOR a fost sedusă de ideea – dar și de oferta – de a avea mai multă putere, mai multă influență, de invitația de a ocupa un loc pe care credea că îl avusese în premodernitate. Foarte mulți clerici, în special tineri, au fost atrași de Mișcarea Legionară, ei numărându-se printre cei mai importanți și eficienți activiști legionari, în mod deosebit în mediul rural[6]. Aducerea în țară și înmormântarea lui Ion Moța și Vasile Marin – legionarii morți în Spania măcinată de războiul civil –, a prilejuit o mare mobilizare a adepților Legiunii. După ce la Cernăuți trenul mortuar a fost întâmpinat chiar de mitropolitul Bucovinei, Visarion Puiu, la ceremoniile funerare de la București, din 13 februarie 1937, au participat două sute de mii de persoane, slujba religioasă fiind oficiată de Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, și Vartolomeiu, episcopul vicar al Patriarhiei, secondați de un număr foarte mare (200) de preoți[7]. Cu puține excepții – și

---

[1] *Din luptele tineretului român*…cit., p. 136.

[2] *Ibidem*, p. 166. Mesajul îmbrăcat în haină mistică al lui Codreanu a atras atenția unor intelectuali occidentali interbelici fascinați de fascism, cel mai cunoscut fiind Julius Evola, care a scris și o carte pe acest subiect (v. Julius EVOLA, *Naționalism și ascеză. Reflecții asupra fenomenului legionar*, cu un studiu introductiv de Claudio MUTTI, trad. Fl. Dumitrescu, ed. îngrijită de Vasile A. MARIAN, Editura Fronde, Alba Iulia-Paris, 1998).

[3] Eugen WEBER, „România", în Hans ROGGER, Eugen WEBER (coord.), *Dreapta europeană. Profil istoric*, trad. M. Boacă, F. Cusin, M. Dumitrescu, M. Moroiu, I. Osiceanu, M.-J. Todoran, Editura Minerva, București, 1995, p. 413. V. și Armin HEINEN, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, trad. din germană de C. și D. Eșianu, control științific de Florea Ioncioaia, Editura Humanitas, București, 1999, pp. 125-130.

[4] Vladimir TISMĂNEANU, Dan PAVEL, „Revoluționarii mistici", *Sfera Politicii*, nr. 29-30, iulie-august 1995, pp. 28-30; nr. 31, septembrie 1995, pp. 20-25.

[5] Sorin LAVRIC, „Fețele Martei Petreu", *Idei în Dialog*, nr. 4 (19), aprilie 2006, p. 41.

[6] Armin HEINEN, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*…cit., p. 384.

[7] *Ibidem*, pp. 294, 303-304; Z. ORNEA, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, pp. 310-311.

acelea mai ales ca urmare a intervențiilor guvernamentale[1] –, Biserica Ortodoxă nu s-a opus mișcărilor extremiste, lipsa de reacție amplificând manifestările ultranaționaliste chiar în interiorul său, mai mulți ierarhi și teologi străduindu-se să ofere un fundament intelectual-teologic relației dintre ortodoxie și românism[2]. În interiorul BOR nu au existat în anii '20-'30 curente intelectuale sau teologice majore care să se fi opus extremismului.

O privire asupra reprezentării politice a unor culte în România interbelică ne spune multe despre raporturile dintre religie și puterea politică. Ponderea clerului, îndeosebi a celui ortodox, iar parțial și a celui greco-catolic, era foarte mare în corpurile legiuitoare ale României, îndeosebi în Senat, ierarhii așa-numitelor culte „istorice" având statutul de senatori de drept. Astfel, pentru perioada 1922-1937, în Cameră clericii reprezentau 2,7% din totalul deputaților, situându-se pe locul opt, după juriști, învățători, agricultori, profesori universitari, moșieri etc. În schimb în Senat ei aveau nu mai puțin de 22,6%, ocupând locul doi după juriști[3]. Această situație îi permitea unui cercetător avizat al problemei să susțină că „deputații și senatorii clerici [...] au fost puncte de contact, canale de informare și influență între biserică și stat. Sistemul personificat de informare și influență a condus la ștergerea frontierei dintre domeniul bisericesc și cel de stat"[4].

Clericii, în special cei ortodocși, au participat la alegerile interbelice pe listele multor partide. Probabil cea mai mare pondere a fost înregistrată la ultimele alegeri democratice din perioada interbelică, în 1937. Deși Ministerul Cultelor rugase Biserica Ortodoxă să recomande preoților neimplicarea în activitățile politice, aceasta din urmă a declarat că „nu va interveni în lupta dintre partidele politice pentru a declara pe unul mai bun ca celălalt"[5]. La alegerile din acel an, Partidul Național Creștin a nominalizat 28 de clerici, Partidul „Totul Pentru Țară" (interfața politică a Mișcării Legionare) 18, Partidul Național Țărănesc 9, Partidul Poporului 6, Partidul Național Liberal-Gheorghe Brătianu 5, Partidul Țărănesc Radical 3, Partidul Național Liberal-Dinu Brătianu 2, Partidul Agrar 1, Partidul Maghiar 1. Se poate observa că partidele extremei drepte mobilizau cel mai mare număr de preoți pe listele electorale, în vreme ce partidele democratice aveau un număr mult mai redus, cea mai plauzibilă explicație fiind separarea mai mare dintre politică și religie[6]. În orice caz, faptul că atât de mulți candidați erau preoți, fie pe listele partidelor extremiste, fie pe ale celor democratice, dintre care unii ajungeau în Parlament, explică multe din caracteristicile raportului religie-politică în România

---

[1] Spre exemplu, la 4 octombrie 1935, ca urmare a propunerii lui Victor Iamandi, ministrul cultelor, Sfântul Sinod a expediat eparhiilor o adresă, semnată de patriarhul Miron Cristea, prin care interzicea munca legionarilor la biserici, considerată o formă de propagandă politică (Cf. Ștefan PALAGHIȚĂ, *Istoria Mișcării Legionare*...cit., p. 24; Zigu ORNEA, *Anii treizeci*…cit., p. 375).

[2] Nicolae BĂLAN, „Biserica și națiunea", *Viața ilustrată*, nr. 1, 1934; IDEM, „Ortodoxie și românism", *Viața ilustrată*, nr. 2, 1934; Nicolae COLAN, „Ortodoxia și renașterea națională", *Viața ilustrată*, nr. 3, 1939; Dumitru STĂNILOAE, *Ortodoxie și românism*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1939. Pentru o perspectivă critică asupra dezbaterilor din anii '20-'30, v. Keith HITCHINS, „Ortodoxismul: polemica dintre etnicitate și religie în România interbelică", în IDEM, *Mit și realitate în istoriografia românească*, trad. S. Georgescu-Gorjan, Editura Enciclopedică, București, 1997, pp. 261-285; Z. ORNEA, *Anii treizeci*…cit., capitolul „Românism și autohtonism", pp. 87-146.

[3] Hans-Christian MANER, „Confesiunile în viața parlamentară din România interbelică", *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, vol. XXXVI, 1999, p. 114.

[4] *Ibidem*, p. 115.

[5] Zigu ORNEA *Anii treizeci*…cit., p. 362.

[6] Armin HEINEN, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*…cit., p. 378, n. 54.

interbelică. În mod cert, religia și politica nu erau suficient separate[1], un simptom al deficitului de modernitate al țării.

Biserica Ortodoxă tindea (iar temporar a părut să reușească) să confiște statul în plan religios. Acesta din urmă la rândul său tindea (și a reușit mai totdeauna) să controleze BOR. Această relație ambivalentă se cuvine înțeleasă atunci când ne apropiem de viața religioasă din România interbelică. Consulatul german de la Cernăuți comunica în decembrie 1937 Ministerului de Externe de la Berlin:

> „Pentru români, apartenența la etnia statului este o chestiune de recunoaștere a religiei și mai puțin una a sângelui; prin acceptarea crezului greco-ortodox, trecerea la așa-zisul românism este considerată... ca realizată"[2].

Miron Cristea, devenit capul BOR după Primul Război Mondial, a creat diverse instituții pentru întărirea Bisericii sale. Între altele, chiar în primii ani interbelici el a pus bazele unui Institut Biblic ortodox. Motivația sa era multiplă. Pe de o parte viza educația religioasă a propriului cler, care încă „lasă mult de dorit", tipărirea Bibliei și în special a Noului Testament într-o limbă „arhaic-poporală românească", dar și a altor cărți. Pe de altă parte, cum se exprima unul din editorii operei sale, „pentru preîntâmpinarea prozelitismului sectar se gândea la pregătirea unui corp de misionari, pe care ar fi dorit să-i trimită să se specializeze în Anglia, căci «fără oameni multe lucruri rămân baltă»"[3].

În ceea ce privește perioada 1938-1944, BOR s-a aflat în situații diverse în raport cu statul: de la curtarea asiduă până la subordonarea agresivă, însă întotdeauna în combinație cu oferirea unor avantaje materiale sau o consolidare ori creștere a prestigiului. De fapt, în perioada de până în 1944 (dar și imediat după aceea) Biserica Ortodoxă a deținut între toate confesiunile din România cea mai mare putere în stat, poziția sa permițându-i chiar să dicteze în bună parte politica religioasă a țării.

Cercurile naționaliste din România s-au manifestat în permanență nu doar împotriva „pericolului" evreiesc și franmasonic, dar și a „sectelor religioase", a (neo)protestanților în special. Importanța naționalismului în explicarea persecuțiilor îndreptate contra (neo)protestanților este unul din lucrurile care frapează în momentul parcurgerii multor texte produse în epocă. (Neo)protestanții erau văzuți ca neromâni, erau acuzați că distrugeau unitatea „bisericii strămoșești", că reprezentau interese străine (maghiare, americane, engleze etc.), că erau „trădători", păgâni, francmasoni, bolșevici/comuniști ș.a.m.d.[4]. Este interesant de precizat că după cel de-al Doilea Război Mondial ei aveau să fie suspectați și acuzați de comuniști că erau „unelte ale burghezo-moșierimii", „agenți ai imperialismului anglo-american" etc. Toate acestea dovedesc că logica nu este punctul tare al celor care cred în conspirații, iar în locul explicațiilor raționale preferă să trăiască cu sentimentul „reconfortant" al complexului cetății asediate.

Confesiunile minoritare desemnate drept *secte* au fost considerate în intervalul cronologic pe care îl avem în vedere rezultatul propagandei străine în România,

---

[1] *Ibidem*, p. 468. Așa cum s-a mai afirmat, „istoria religioasă nu poate fi complet separată de istoria politică" (Jean-Claude ESLIN, *Dumnezeu și Puterea. Teologie și politică în Occident*, trad. T. Petrache și I. Floare, prefață de Tatiana PETRACHE, Editura Anastasia, București, 2001, p. 332).

[2] Armin HEINEN, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*…cit., p. 60, n. 60.

[3] Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente, însemnări și corespondențe*, Tiparul Tipografiei Eparhiale, Sibiu, 1987, pp. 17-18.

[4] V., Alexa POPOVICI, *Istoria baptiștilor din România*…cit., vol. II, pp. 385, 405.

fiind vizați ungurii, germanii, rușii, evreii, englezii și americanii, un instrument sigur al pierderii identității naționale[1]. Într-un material din 1942, realizat de Grupa a II-a din Corpul Detectivilor, intitulat *Istoricul sectelor religioase în România*, „secta" era astfel definită: „Este o asociațiune religioasă care se abate de la Biserica Ortodoxă, având o tradiție proprie, un cult propriu, o organizație proprie"[2]. Din perspectiva creatorului acestui document:

> „Naționalismul integral cere ca toți să rămânem în sânul bisericii dominante, întrucât ortodoxismul împreună cu latinitatea noastră constituite cei 2 stâlpi pe care se bazează întreaga noastră ființă națională și toate manifestațiile noastre cu caracter cultural. Potrivit acestor vederi, este concludentă necesitatea, căreia se simte că actualul regim [sic!], sub influența ideologiei statelor totalitare, tinde să-i dea forma concretă, de distrugere definitivă a tuturor organizațiilor destinate a fărâmița integritatea sufletului nostru național, asigurând astfel pentru totdeauna unitatea noastră națională și spirituală, iar prin aceasta integritatea teritorială a statului român"[3] (formularea neclară este conformă cu originalul).

Nocivitatea „sectelor" era considerată de domeniul evidenței:

> „Prin ideologia lor anarhică și prin practicile lor fantasmagorice, ele devin periculoase deopotrivă și statului și bisericii"; „Pericolul este deci mai mare pentru neamul nostru, pentru statul român. Sectele macină capacitatea de credință a poporului nostru, sdruncinând din temelie existența noastră de stat"; „sectele religioase sunt mișcări antinaționale subversive"; „Sectele sunt contra ordinei sociale [...] ele sunt împotriva oricărei autorități și ca atare un important pericol pentru stat"[4].

Momentele de mare persecuție împotriva (neo)protestanților între anii 1919-1944 coincid cu cele în care titularii Ministerului Cultelor sau subsecretarii de stat în acest minister au fost clerici ortodocși sau apropiați de cercurile clericale[5] (spre exemplu, în 1938, când poziția de ministru a fost deținută (și) de Nicolae Colan, episcop de Cluj; sau în prima parte a „statului național-legionar", când poziția a fost deținută de Radu Budișteanu, cunoscut pentru naționalismul său integral). Ca să nu mai vorbim de faptul că între februarie 1938-martie 1939 premierul țării a fost nimeni altul decât Miron Cristea, patriarhul BOR, măsură la care Carol al II-lea a apelat pentru a opri ascensiunea Mișcării Legionare[6].

În 1940/1941-1944, ani de exacerbare a naționalismului, BOR a fost unul din stâlpii ideologici ai regimului Antonescu (inclusiv în scurta perioadă în care acesta a guvernat alături de legionari). Nu întâmplător, la 19 martie 1942 patriarhul Nicodim ținea să facă următoarea precizare în public:

---

[1] ANIC, fond „Direcția Generală a Poliției", dos. 61/1942, ff. 2-25.
[2] *Ibidem*, f. 3.
[3] *Ibidem*, f. 24.
[4] *Ibidem*, ff. 24-25.
[5] Componența exactă a guvernelor românești în perioada 1919-1944 poate fi consultată în Stelian NEAGOE, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre*, ed. a 2-a revizuită și adăugită, Editura Machiavelli, București, 1999.
[6] Francisco VEIGA, *Istoria Gărzii de Fier. 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, trad. M. Ștefănescu, Editura Humanitas, București 1993, p. 247; Z. ORNEA, *Anii treizeci*…cit., p. 313.

„Biserica Ortodoxă Română cuprinde în sânul ei, în zdrobitoare majoritate, pe mai toți fiii neamului, pe conducători și pe ierarhi, armata, preoțimea, școala, magistratura, administrația și pe cei ce muncesc, luptă și nădăjduiesc. Deci Biserica românească și Statul românesc una sunt. *Unde ordonă Statul, ordonă și Biserica. Și unde sfătuiește Biserica, ascultă și Statul* [subl. D.D.] […] Biserica ortodoxă românească stă strâns unită în jurul stăpânirii. Ea îndeamnă la rugăciune, la unire și la ascultare, la luptă și la muncă"[1].

Era fără îndoială vorba de o adaptare a modelului „simfoniei bizantine" la realitățile unei dictaturi militare cu accente fasciste.

Concluzii

România s-a dovedit în perioada interbelică o democrație problematică (deși a fost indubitabil una, mai ales prin comparație cu perioada dictaturilor lui Carol al II-lea, a „statului național-legionar" și a mareșalului Ion Antonescu). Pe plan religios a dus o politică discriminatorie față de confesiunile (neo)protestante, dar nu numai (a se vedea cazurile stiliștilor, inochentiștilor etc.). Aceasta însemna încălcarea unor principii liberale esențiale, ca de exemplu toleranța și neutralitatea statului în materie religioasă. În raport cu propriile-i declarații (în legislația internă, în angajamentele internaționale), statul român, deși declarat democratic (între 1919-1938), s-a situat în privința politicii religioase pe poziții naționaliste, exclusiviste, de intoleranță. Din acest punct de vedere mai observăm că între timpul democrației liberale (1919-1938) și perioada dictaturilor (1938-1944) a existat o continuitate indubitabilă.

Libertatea religioasă a fost înscrisă în Constituția din 1923, dar ea a fost stânjenită prin numeroase legi și decizii ministeriale. A fost, altfel spus, o libertate selectivă, care favoriza pe unii și defavoriza pe alții. Statul român interbelic a fost un stat slab. Ne referim nu la puterea, la capacitatea sa represivă (a reieșit din text că în această privință era deosebit de puternic), ci la capacitatea de a impune, de a asigura domnia legii, aceeași pentru toți, în orice context. Problema teologico-politică nu a cunoscut o rezolvare satisfăcătoare în România interbelică. Statul nu a fost un arbitru în materie de legislație religioasă și de respectare a legalității, ci s-a văzut captiv (din acest punct de vedere) îndeosebi al confesiunii majoritare. Libertatea religioasă a fost „soluționată" în dese rânduri cu ajutorul jandarmilor și polițiștilor, iar nu prin respectarea literei și spiritului Constituției (atât timp cât aceasta a fost în vigoare, în cele două forme, 1923-1938, 1938-1940). Tratați ca români de categoria a doua, (neo)protestanții s-au aflat deseori la limita legalității, iar în câteva rânduri au și fost scoși în afara legii. De altfel, deciziile ministeriale privindu-i pe (neo)protestanți au fost deseori contradictorii. Politica religioasă discriminatorie din perioada interbelică constituie o dovadă a naționalismului religios care a jucat un rol important în România. Clerul confesiunilor istorice, în special cel ortodox, avea o influență enormă asupra politicienilor și administrației de stat. Așa se explică în bună măsură discriminarea la care au fost supuși (neo)protestanții, menținerea lor la marginea cadrului legal sau chiar în afara acestuia, persecuțiile

[1] „Cuvântul rostit de I.P.S. Patriarh Nicodim la marea adunare națională din ziua de 19 Martie a.c.", *Biserica Ortodoxă Română*, LX, nr. 1-4, ianuarie-aprilie 1942, p. 135.

cvasipermanente amintind de practicile Evului Mediu sau din timpul războaielor religioase din Europa secolelor XVI-XVII.

Biserica dominantă (dincolo de diferențele interne de păreri) a jucat un rol important în inspirarea măsurilor represive contra (neo)protestanților de-a lungul întregii perioade interbelice. Apogeul a fost atins în 1938-1944, perioada dictaturilor în România, când BOR a furnizat o parte din ideologia oficială a regimurilor de mână forte. Cheia de interpretare a atitudinii statului român față de confesiunile (neo)protestante aici se află: în atitudinea BOR.

Perioada avută în vedere în acest studiu nu a fost decât temporar și doar pentru unele confesiuni (neo)protestante o perioadă a libertății. Ea a fost în bună măsură una a încercărilor extreme, a persecuțiilor din partea statului și a Bisericii dominante din România. Pentru (neo)protestanți toleranța a constituit excepția, iar persecuția regula. Cât privește perioada celui de-al Doilea Război Mondial, aceasta a fost cea mai cruntă, (neo)protestanții aflându-se sub o teroare prelungită.

Confesiunile (neo)protestante din România interbelică se aflau în faza copilăriei lor identitare, a unei crudități evidente. Ele nu aveau o teologie adaptată cultural, de fapt nu aveau o teologie dezvoltată (spre deosebire de spațiul de origine), nu aveau intelectuali critici, nu aveau un *lobby* politic care să le susțină cauza în public. În general vorbind, în statul român interbelic să aparții unei Biserici (neo)protestante era riscant, expunându-te represiunii din partea administrației de stat și a BOR, precum și marginalizării sociale, în bună parte o consecință a precendentei cauze. Persecuția ajunsese parte a cotidianului pentru cei din cultele minoritare. În pofida persecuțiilor sălbatice, numărul baptiștilor, adventiștilor, creștinilor după Evanghelie etc. a crescut considerabil în anii 1919-1944. Aceasta a fost perioada în care (neo)protestanții au dobândit o acută conștiință martirologică (accentuată în perioada comunistă), ceea ce se poate ușor constata în discuțiile cu membrii acestor confesiuni ori parcurgându-le literatura istorică și devoțională. Este vorba fără îndoială de un trecut traumatizant pentru unii, incomod pentru alții, cel mai probabil dificil pentru istorici. Abordarea într-un mod relaxat poate fi o cheie pentru înțelegerea unui subiect care aparține trecutului (încă destul de) recent.